

рађање на њеним рушевинама југословенске државе новог типа, извршено је у посебној, новој форми, на оригиналан начин који је условљен посебним карактеристикама тога рата. О том нашем путу преузимања политичке власти и рађања нове државе писао је друг Тито непосредно после завршетка рата: „Баш у тој двострукости оружане борбе — борбе против окупатора и борбе против домаће издајничке реакције, која је сарађивала са окупатором — и јесте специфичан карактер пута на стварању нове државе” (11).

Такође, у току година поратног развитка извршен је низ разних акција, мера и преображаја који су одговорили нашим југословенским приликама, на линији стварања услова за даљи развитак нашег друштва, за јачање и развијање социјалистичких снага, изградњу и продубљивање социјалистичких друштвених односа, који се већ годинама развијају у свим областима нашег друштвеног живота. Тиме је наш развитак укључен у процес опште историјске законитости у развоју друштва, те представља непосредно значајан допринос теорији и пракси социјализма.

На основи таквог повезивања посебног и општег, југословенског и социјалистичког, наша стварност показује све већом неодрживошћу снагу социјалистичке праксе, изражавајући своја револуционарна критичка својства у процесу изградње нашег социјалистичког друштва, у пракси сталног развијања социјалистичких друштвених односа. Та својства је она већ манифестовала и афирмирала се као револуционарна „практично критична делатност” која се својом социјалистичком садржином односи објективно критички, како према самој себи, тако и према свакој другој пракси која се развија у знаку негације ових принципа развитка, доказујући тиме и једино тиме — моћ и стварност научне социјалистичке мисли.

Др. Милан Милутиновић

ПЕТНАЕСТ ГОДИНА ПРИМЕНЕ ПОРОДИЧНОГ ЗАКОНОДАВСТВА У НОВОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ

1. Породично право представља једну од првих грана права која је најпотпуније регулисана позитивним законским текстовима. Још је Устав ФНРЈ од 1946 прокламовао основна начела о браку и породици. Он је утврдио равноправност жене и мушкарца у свим областима, државног привредног и друштвено-политичког живота (чл. 24); прогласио је да се брак и породица налазе под заштитом државе; да држава законом уређује правне односе брака и породице; да је пуноважан само брак закључен пред надлежним државним органима; да сви брачни спорови спадају у надлежност судова; да родитељи имају према деци рођеној ван брака иста права и дужности као према деци рођеној у браку и да малолетна лица стоје под нарочитом заштитом државе (чл. 26).

(11) У чему је специфичност ослободилачке борбе и револуционарног преображаја нове Југославије, „Комунист“, бр. 1/1946.

Овим одредбама Устава створени су врло чврсти темељи за доношење јединствених прописа о браку и породици на битно новим основама, а разлику од стања које је важило у овој области до 1941. Тиме је даљи рад законодавца био знатно олакшан, па су у доста кратком периоду донета четири позната закона којима је цела ова правна грана регулисана. Чак су и народне републике искористиле олашћење за доношење допунских прописа и својим законима уредиле имовинске односе брачних другова и начин вршења старатељства.

2. Циљ овога рада је да да сажети приказ примене породичног законодавства у новој Југославији. Међутим, не треба изгубити из вида чињеницу да изградња породичноправних норми у ФНРЈ не започиње са доношењем Устава и породичног законодавства. У развоју судске праксе, и праксе уопште, на примени норми породичног права можемо уочити два периода: а) период стварања нових правних начела још пре доношења Устава, а то ће рећи још у периоду наше револуције; б) период од доношења Устава и позитивних законских текстова о браку и породици до данас.

Народна револуција није могла прихватити до тада важећа правила о браку и породици јер су многа од њих била супротна циљевима народноослободилачке борбе. Сем тога, постојало је велико шаренило од верских и световних прописа на разним правним подручјима бивше Југославије. То се у првом реду односило на *форму склапања брака и на развод брака*. Да би се обезбедила слобода савести грађана, а у складу са напредним идејама, уведен је још за време револуције *факултативни грађански брак* који се склапао пред цивилним или војним органима Народноослободилачког покрета. Велики број склопљених бракова у томе периоду пред државним органима сведочи о високој правној свести народа. На подручјима где је била дозвољена само растава од стола и постеље, уведен је и развод који су изрицали државни органи. На захтев странака, развод су такође изрицали органи народне власти и у покрајинама где је решавање о овим стварима било у искључивој црквеној надлежности. Најзад, још за време рата, народноослободилачки одбори и народни судови примењивали су начела о изједначењу мушкараца и жене и ванбрачне деце са брачном у правима и дужностима према својим родитељима. Побољшан је положај и ванбрачне жене о чему сведоче и неки прописи донети од Националног комитета ослобођења Југославије (Одлука о давању помоћи породицама чији се храниоци налазе у заробљеништву од 19. XII 1944 и др.). Касније законодавство изграђено на начелима Устава од 1946 изменило је став према ванбрачној жени што се је одразило и на каснију судску праксу.

3. У другом периоду, значајну улогу у примени новог породичног законодавства одиграли су Савезни врховни суд (раније Врховни суд ФНРЈ), врховни судови народних република, као и сви остали судови и органи старатељства (ови последњи само делимично). Један од основних и руководећих принципа у њиховом раду био је: *поштовање социјалистичке законитости и доследна примена уставних начела о браку и породици*. О томе сведоче многобројне одлуке донете за протеклих петнаест

година. Овај закључак посебно важи за врховне судове. Чврст ослонац у своме раду судови су имали у позитивним законским текстовима који су дубоко прожети идејом социјалне правде, поштовања личности, обезбеђења правне једнакости мушкарца и жене и идејом посебне заштите жене и малолетних лица. Судови углавном нису имали потребе да прибегавају заобилазном напуштању или директном непоштовању закона, као што је то случај у неким земљама на Западу, где законодавац није прихватио модерна и напредна струјања у овој правној области. Па ипак, било би неправично рећи да је став судова био сасвим пасиван. Ни најбољи законодавац није у могућности да унапред сагледа и у целини регулише све правне ситуације до којих може доћи у практичној примени закона. У том погледу врховни судови су одиграли значајну улогу. Они понекад нису пропуштали прилику да дају и смелија решења него што то и сами оквири законодавства дозвољавају (на пример: у тумачењу појма искључиве кривице при разводу брака или у примени чл. 13 Основног закона о браку). Судови су понекад у сукобу права и факта преимућство давали фактима али су то чинили само када би дословна примена законског текста на конкретни случај била очигледно противна моралним начелима нашег друштва или, што је изузетно редак случај, када сам законодавац није показао довољно разумевања за потребе савременог живота. На неким од њих задржаћемо се у овом раду. Значајна је делатност врховних судова и на употпуњавању извесних празнина у породичном законодавству, као што је случај са прописима о малолетничким браковима или са питањем пасивне легитимације у споровима за оспоравање оцинства. У неким ретким случајевима Савезни врховни суд препуштао је пракси нижих судова, а посебно пракси врховних судова народних република, да према својим приликама решавају нека осетљива питања не желећи да се начелно о њима изјашњава (кривица у случају издржавања по чл. 13 Закона о браку). Најзад, иако је делатност врховних судова била врло корисна и разноврсна, неки њихови ставови нису били лишени сваке критике. Замерке које су им стављане могу се свести на два супротна приговора: а) једни замерају врховним судовима претерано широко тумачење појединих законских одредби (искључива кривица — чл. 56, стр. 2); б) други им замерају претерану строгост у тумачењу неких законских одредби (правна дејства веридбе, питање да ли наше право познаје споразумни развод и др.).

Делатност врховних судова на изграђивању судске праксе у материји породичног законодавства испољавала се нарочито кроз следеће облике: а) у издавању упутстава Савезног врховног суда односно начелних мишљења Проширене опште седнице Савезног врховног суда; б) непосредном применом породичног законодавства: у ожалбеном или ревизионом поступку, у поступку по захтеву за заштиту закона, по захтевима за обнову поступка и др.; в) објављивањем судских одлука и евиденцијом и контролом судске праксе. Иако одлуке врховних судова нису извор права за ниже судове, њихови принципијелни ставови у многим питањима, а нарочито упутства и начелна мишљења, створили су им велики ауторитет и служили као путоказ за рад нижим судовима.

После ових општих запажања, изнећемо и неколико значајних питања о којима су врховни судови одлучивали.

4. Као један од својих главних задатака врховни судови су поставили *заштиту брачне породице*. Доктрину о овом питању врло прецизно изложио је Савезни врховни суд: „[...] суд мора имати у виду прописе Основног закона о браку и у њему изражено становиште да је брак законом уређена заједница мушкарца и жене (чл. 1), која је, као основа породице, под заштитом државе (чл. 2). Ванбрачна заједница мушкарца и жене није законом призната; она сама за себе не заснива никаква права и дужности међу ванбрачним друговима. Одлуке судова, према томе, морају бити у складу са принципом заштите законитог брака [...]” (Упутство о начину решавања спорова који настају у вези са ванбрачним заједницама, Су 42/54 од 4. III 1954., *Збирка одлука врховних судова*, [= *Збирка одлука*], 1953—55, Београд, 1957). У више својих одлука врховни судови одлучно заступају овај став. Тако се у једној одлуци Врховног суда НР Србије истиче да ванбрачни однос није основ за стицање имовинских права (Р-568/47), *Збирка одлука 1945—52*, одл. 141); у другој одлуци се узима став према поклоњима које међусобне учине ванбрачни другови: такви поклони се не могу судским путем остваривати јер потичу из неморалних и недозвољених ванбрачних односа (пресуда Врховног суда НР Србије, Гзз 447/50, *Збирка одлука 1945—52*, одл. 142); накнада штете: када девојка ступи у ванбрачну заједницу у очекивању да брак буде закључен, уколико на ово није наведена преваром друге стране, не може да остварује накнаду штете због тога што брак није закључен и да тражи накнаду за изгубљену девојачку част (Савезни врховни суд, Гж 84/57, *Правни живот*, бр. 9—10/58); накнада за рад: „из самог конкубината не настају обвезно-правни односи и ако није уговорен службени однос, не припада ванбрачном другу заслужба за рад [...]” (Решење Врховног суда НР Хрватске, Гзз 55/49, *Збирка одлука, 1945—52*, одл. 144); слично и Врховни суд НР Србије: ванбрачна жена нема права на награду за рад у заједници јер на то нема право ни брачни друг (Гзз 144/50, *Збирка одлука 1945—52*, одл. 143). Ванбрачни друг ипак није остао без икакве заштите јер би то довело до експлоатације туђе радне снаге у форми ванбрачне заједнице. Судови не желе само да изједначе ванбрачне са брачним друговима јер би нестале разлике између ове две заједнице. Тако ванбрачном другу припада накнада због неоснованог обogaћења под претпоставком да се је његовим радом обогатио други ванбрачни друг или укућани овога (Решење Врховног суда НР Хрватске, Гзз 55/49, *Збирка одлука, 1945—52*, одл. 144); ова накнада припада ванбрачном другу који је у ванбрачној заједници уносио свој труд и рад чак у случају да се имовина другог ванбрачног друга тиме није увећала (Врховни суд АП Војводине, Г 378/53, *Гласник АПВ*, бр. 12/54). Сем тога, ванбрачна жена има право да тражи од лица са којим је ван брака зачела да у смислу чл. 27 Основног закона о односима родитеља и деце сразмерно учествује у трошковима изазваним трудноћом и порођајем, као и у трошковима издржавања труднице када је порођај наступио превремено тако да се сматра као спонтани побачај

(Пресуда Врховног суда НР Хрватске, Гзз 34/57, *Збирка одлука*, књ. II, св. I, 1957, одл. 49).

Имајући у виду многобројне сложене односе који настају у ванбрачној заједници Савезни врховни суд, у наведеном упутству расправљао је следећа питања: а) право ванбрачног друга на заштиту својинских и других стварних права; б) право на накнаду вредности ствари које су власништво једног брачног друга а утрошене су за потребе домаћинства и привредног газдинства другог брачног друга; в) питање сувласништва на имовини стеченој радом у току ванбрачне заједнице; г) о захтеву једног ванбрачног друга да му се плати уложени рад на имовини другог.

5. Питање да ли наше позитивно право познаје установу веридбе поделило је правне писце а и судску праксу. Желећи да унесе више јасноће у ово питање, Савезни врховни суд донео је Упутство СУ 315/49 од 8. VII 1949. Он је заузео начелан став да наше право не познаје веридбу и да она у односу на закључење брака не производи никакво правно дејство. Веридба је само један животно однос који се одржава обичајем. Плашећи се да признавањем правног дејства веридби може доћи у питање слобода одлучивања за ступање у брак, овај суд жели да елиминира сваку могућност испитивања кривице за раскид веридбе поводом захтева за повраћај вереничких дарова и накнаде штете. Па ипак, Савезни врховни суд се и сам индиректно изјаснио у корист веридбе самим тим што је овим упутством нормирао њена правна дејства. Посебно је питање што јој је он дао исувише сужене оквири и дејства. Његова доктрина може се овако формулисати: а) свака страна мора да врати вереничке дарове у случају одустанка од веридбе без обзира из којих је разлога дошло до њеног раскида. Изузетно, суд ће одбити тужбу за повраћај вереничких дарова ако утврди да је тужилац из користољубивих или других ниских побуда злоупотребио обичај веридбе и вереничких дарова или ако повраћај дарова тражи само ради унижења и шикане друге стране; б) накнада штете се не може тражити, а то ће рећи и накнада за учињене трошкове ради веридбе. Морална штета никако се не узима у обзир. Може се тражити једино накнада која је уговорена. У том смислу је и изграђена пракса врховних судова: Врховни суд НР Србије истиче у једној пресуди да је правна претпоставка да свака страна добровољно сноси из својих средстава трошкове и издатке око одржавања обичаја и породичних свечаности као што је просидба, веридба и слично (Гзз 150/50 од 26. IV 1950, *Збирка одлука*, 1945—52, одл. 114). Судска пракса је прихватила и становиште према коме „Основни закон о браку не предвиђа веридбу као правну установу, нити томе чину признаје било какву правну важност са правним последицама” (Врховни суд АПВ, Гж 790/55, *Гласник АПВ*, Нови Сад, 1956, бр. 6, с. 30). Ипак, у последње време постоје симптоми који указују да ће судска пракса направити изванредан заокрет у правцу ширег тумачења правних дејстава веридбе. Нужна је по нашем мишљењу корекција њеног става ка признању права на накнаду моралне и имовинске штете по општим начелима грађанског права.

6. Прилично распрострањену појаву код нас представљају малолетнички бракови, (Македонија, Босна и Херцеговина, Србија и др.). У жељи

да унесе више реда у ову правну област, Савезни врховни суд донео је Упутство о поступању судова при решавању молби за дозволу ступања у брак по чл. 23 Основног закона о браку. Ово Упутство одиграло је велику улогу у практичној делатности судова на сузбијању малолетничких бракова. Ранија местимична пракса да су даване дозволе и малолетницима млађим од 14 година, овим упутством је сасвим отклоњена. Поред минималне старосне границе, Савезни врховни суд је прописао и *поступак* и *услове* за издавање дозволе. Треба истаћи само нека значајна места из овог упутства: у поступку се мора доказати да је малолетник достигао телесну и душевну зрелост потребну за вршење брачних и других дужности које настају закључењем брака, као и да постоје оправдани разлози за дозволу брака; молбу мора поднети само малолетно лице а не његови родитељи или старалац; суд треба да потпуно и истинито утврди све чињенице и околности важне за доношење одлуке а нарочито телесну и душевну зрелост малолетника путем судско-медицинског вештачења; он је дужан да саслуша подносиоца молбе, његове родитеље или стараоца и спроведе све потребне доказе. Своју одлуку доставља и јавном тужиоцу.

7. Одредба чл. 13 Основног закона о браку предмет је најопречнијих ставова судова и правних писаца. Забуну уноси у првом реду оно што није изричито прописано овом одредбом. Наиме, да ли брачни друг који је без оправданих разлога или скривљено напустио свог брачног друга има право да тражи издржавање од другог супруга? Писци претежно стоје на становишту да право на издржавање по чл. 13 није везано за кривицу супруга јер се она може утврђивати само у бракоразводном спору. Судска пракса је по овом питању врло колебљива али се може уочити тенденција ка прихватању супротног решења. У том смислу су се изјашњавали: Врховни суд Б и Х (Гж 9/1956 и Гж 48/1958), Врховни суд НР Хрватске у више својих одлука, Врховни суд АПВ (Гзз 49/1957) и др. Међутим, постоје и супротне одлуке истих судова. Тако се у одлуци Врховног суда НР Хрватске Гж 1096/54 од 12. VII 1954 каже да се при испитивању претпоставки за примену чл. 13 Закона овај суд није упуштао у питање кривње за одвојени живот брачних другова који неће развод брака. Савезни врховни суд у овом случају није нашао за потребно да се начелно изјашњава препуштајући пракси нижих судова да пружи потребне податке за заузимање ставова. Ипак, овај суд се је изјашњавао поводом чл. 13, али о другим питањима: о правној природи обавезе издржавања брачног друга. У том погледу он је заузео становиште да нема правне важности уговор између брачних другова који обавезу издржавања установљава без обзира на услове предвиђене тим чланом; сем тога, нема правне важности уговор којим се мења, ограничава или укида обавеза издржавања кад иначе постоје услови предвиђени у закону (Упутство Врховног суда ФНРЈ, Су бр. 1019/48 од 25. XII 1948).

8. Савезни врховни суд још једанпут је интервенисао у вези издржавања, али овога пута поводом чл. 70 ОЗБ. Судска пракса била је колебљива у питању да ли разведени брачни друг и под којим условима може и после правоснажности пресуде о разводу да тражи издржавање од свог бившег брачног друга. Доста дуго врховни судови су одбијали

овакав захтев. Међутим, Начелним мишљењем проширене седнице Савезног врховног суда бр. 7/57 (*Правни живот*, бр. 3, 1957, 26) коначно је заузето становиште да разведени брачни друг изузетно може поставити захтев за издржавање и у одвојеној парници по правоснажности пресуде о разводу ал ипод следећим условима: а) одлучне чињенице (чл. 70) од којих зависи право на издржавање морају постојати и у време развода брака и у време покретања одвојене парнице; б) у одвојеној парници не може се ни расправљати ни одлучивати о томе да ли на страни брачног друга постоји кривица за развод брака. Сматрамо да је ово решење и правично и истовремено довољно еластично. У сваком случају Савезни врховни суд је својим Начелним мишљењем дао врло корисно упутство за праксу нижих судова.

9. Много колебања у судској пракси и теорији било је око питања да ли је суд по чл. 78 ОЗБ овлашћен да кривицу за развод утврђује по службеној дужности. Практика је нагињала ка официјелној максими. Коначно је чл. 407 ЗПП решио овај спор: „*На захтев странке суд ће у изреци пресуде којом се брак разводи навести чијом је кривицом брак разведен*”. Предњом одредбом је чл. 78 ОЗБ дерогиран и сва неслагања о овоме су нестала. Међутим, одмах се поставило и ново питање чији значај није мањи од претходног. Наиме, пошто суд не утврђује кривицу по службеној дужности, да ли се она може утврђивати у посебној парници ако су у спору за развод странке пропустиле да траже њено утврђивање? Правни писци су подељени, што није случај са судском праксом. Према Начелном мишљењу Опште седнице Савезног врховног суда од 11. I 1957 ако о кривици није одлучено у пресуди којом се брак разводи, кривица се не може утврђивати у посебној парници после окончања бракоразводног поступка. Још једном је, дакле, Савезни врховни суд енергично заузео став у једном осетљивом питању и то врло успешно.

10. Врло је значајна улога судова у интерпретацији чл. 56, ст. 2, реч. II, ОЗБ. Познато је да према овој одредби супруг који је *искључиво крив* за поремећај брачних односа нема право да тражи развод јер то право припада само другој страни. Овакав став законодавца у крајњој линији доводи до неразрешивости брака када је један супруг *искључиво крив* за поремећај брачних односа. Ставови правних писаца и судска праксе подељени су у погледу оправданости једне овакве одредбе. *Прво гледиште* устаје у заштиту моралних принципа на којима почива установа брака. Истиче се да кривом купругу не треба дозволити никако развод, па ни по протеклу врло дугог временског периода од сваког престанка заједнице живота супруга. Јер није у складу са моралним и правним принципима да неко извлачи користи из свога противправног понашања, те би вевођењем рачуна о кривици била васкрснута прастара установа репудијације (по правилу жене) из патријархалног друштва. *Друго гледиште* даје преимућство потребама савременог живота над кривицом. Према њему, о кривици се мора водити рачуна али у крајњим консеквенцама она мора да уступи место разводу због тешке поремећености брачних односа. Према томе, по протеклу дужег временског периода треба дати право и *искључиво кривом супругу* да тражи развод. Супротан став

ишао би на руку оживљавања конкубината, једног јавног и другог тајног. Тиме би били стављени интереси једног супруга изнад интереса друштва које тежи да заштити само здраве и срећне бракове. Ни сами интереси невиног супруга, а ни деца, тиме не би били потпуно заштићени; напротив, честа је појава да је противљење разводу једног супруга беспринципјелно и мотивисано осветом и мржњом. У крајњој линији многе државе у свету отклањају дејство кривице (Француска, Швајцарска, скандинавске земље и др.).

Судска пракса определила се за друго становиште, ма да у самом законском тексту нема за то довољно основа. Она је тиме показала висок смисао за разумевање потреба савременог живота. Она је једну социолошку нужност уздигла на степен права. Међутим, могле би јој се упутити замерке у два правца: а) да није била сасвим доследна у ублажавању дејства искључиве кривице (могу се навести одлуке где су судови одбијали да разведу брак иако је већ одавно престао да постоји, а у другим лакшим случајевима поступали су обрнуто); б) да није нашла најадекватнија средства за отклањање дејства искључиве кривице. Када су усвајали захтев искључиво кривог супруга судови су се позивали на разне чињенице: „дуг [дугогодишњи] одвојен живот” (Пресуда Врховног суда НРС, Гз. 2277/53); неинтересовање супруга за поновно успостављање брачне заједнице (Пресуда Врховног суда НР БиХ, Гз 604/55); искључива кривица се протеком времена претвара у обичну кривицу (Врховни суд АПВ, Гж 330/53); дуг одвојен живот доводи до новог бракоразводног узрока „трајни неспоразум” (Пресуда Врховног суда НР Хрватске, Гж. 734/47); дуг одвојен живот представља *објективну околност* која упућује на закључак да су брачни односи поремећени до неподношљивости (Решење Врховног суда НР Србије, Гж. 258/56), итд. Можда се наметала потреба Савезном Врховном суду да о овом питању заузме начелан став или да донесе прецизнија упутства за рад нижих судова.

11. Много полемике у правној теорији изазвало је питање: да ли Закон о браку допушта развод брака по споразуму? Овој дискусији су се придружили и судови. До неслагања је дошло због непрецизне стилизације чл. 56, ст. 2, реч. I, Закона: „Сматраће се нарочито, да је заједнички живот супруга постао неподношљив, ако оба брачна друга наводећи оправдане разлоге споразумно траже развод”. Законски текст је тако стилизован да упућује на презумпцију („сматраће се”) а тиме и на могућност споразумног развода. Већина писаца, међутим, сматра да презумпције нема јер странке морају да *наведу и докажу* оправдане разлоге за развод. Ипак, постоје значајне разлике у схватањима писаца да ли постоје и какве олакшице за супруге код споразумног тражења. Савезни врховни суд је прихватио доктрину да наше право не познаје споразумни развод. Ево те доктрине: „Брак се не може развести само на основу споразумног тражења оба брачна друга (чл. 56, ст. 2), већ на основу утврђене чињенице да су брачни односи толико поремећени да је заједнички живот постао неподношљив (чл. 56, ст. 1). Суд је дужан да споразумно тражење и разлоге које странке за то морају навести (чл. 56, ст. 2) оцени, у вези са целокупним резултатом расправе, па да, у сваком појединачном

случају утврди стварну истину у погледу одлучне чињенице: да су брачни односи поремећени у толикој мери да је заједнички живот супруга постао неподношљив" (Упутство Савезног врховног суда Су 458/47 од 30. VI 1947, *Збирка одлука 1945—52*, стр. 359—362). Ово схватање прихватили су и сви остали врховни судови. Насупрот томе, нижи судови већ годинама поступају тако као да наше право познаје споразумни развод. О томе сведоче многи правни писци. Треба напоменути да ова појава није запажена само у нашој судској пракси већ и у пракси многих земаља, нарочито у привредно развијеним земљама. Она представља симптоме измењених односа у савременој егалитарној породици; посебно, она одражава већу економску сигурност човека, вишу културу и еманципацију жене. Врховни судови нису показали довољно разумевања за овај савремени друштвени императив, због чега су дошли у положај да њихове ставове демантују нижи судови и саме странке. Велики део одговорности за ово сноси и сам законодавац.

12. Врховни судови су изградили праксу да обавеза издржавања детета не престаје пунолетством ако се дете налази на редовном школовању и ако одговара школским обавезама (Решење Врховног суда НРС, Гзз 460/49, *Збирка Одлука, 1945—52*, одл. 226).

13. Значајна је улога врховних судова и у примени чл. 28—30 Основног закона о односима родитеља и деце (оспорување очинства). Прикажемо њихову делатност на три примера:

а) Савезни врховни суд је врло успешно интервенисао својим Начелним мишљењем о пасивној легитимацији у споровима за оспорување очинства. Њиме је у ствари попуњена једна празнина која је у пракси изазивала велике тешкоће. Наиме, судови су лутали у питању: ко је пасивно легитимисан у овим споровима када тужбу подноси муж мајке детета или мајка детета или само дете? Према Начелном мишљењу, када тужбу подноси муж мајке детета, тужба је управљена против детета али њом мора бити обухваћена и мајка детета ако је у животу; ако мајка оспорава очинство, тужба је управљена према оцу детета али њом мора бити обухваћено и само дете: најзад, када тужбу подноси дете, пасивно су легитимисани муж мајке детета и сама мајка ако је у животу (Начелно мишљење Проширене опште седнице Савезног врховног суда, бр. 1/60 од 4. IV 1960, *Збирка одлука*, књ. V, св. I, 1960, ст. 5—9). На истом месту решена су и нека друга значајна процесна питања из ове области.

б) Основни закон о односима родитеља и деце ограничио је круг лица која имају активну легитимацију у споровима за оспорување очинства (муж мајке детета, мајка детета и дете). Међутим, у неким одлукама врховних судова ово се право признаје и *наследницима*. Постоје две варијанте овог одступања: аа) Закон о односима родитеља и деце није апсолутно ограничио круг лица која имају право оспоравати очинство (Врховни суд НР Хрватске, Гзз 103/51 од 29. VIII 1951), бб) ако није мужу за његова живота већ престало право оспорувања очинства детета које се сматра рођеним у браку, очинство могу после смрти мужа оспоравати правно заинтересовани наследници и то у законском року који почиње тећи

најкасније од часа када се дете према њима појављује са захтевом у погледу оставине (Врховни суд НР Хрватске, Гж 1642/54 од 11. XI. 1954).

в) У више својих одлука врховни судови су се залагали за поштовање законске презумпције *pater is est* [...]. Они су стајали на становишту да муж мајке детета, а ни мајка, не могу у бракоразводном спору или у спору за издржавање истицати приговор да дете не потиче од презумптивног оца јер је ово утврђивање предмет посебне парнице. У том смислу се изјашњавају одлуке: Решење Врховног суда АПВ, Гж 566/56 од 26. VI. 1956; Решење Врховног суда НР Македоније Гж. 65/55 од 13. III. 1956; Решење Врховног суда НР БиХ, Р. 77/57 од 26. XI. 1957. Слично је и са поштовањем рокова предвиђених у чл. 28—30 Закона. Међутим, у једној одлуци Савезни врховни суд дао је следећу доктрину о овом питању: „[...] ако мати детета која дуго времена непрекидно живи одвојено од мужа а за то време живи са другим у трајној ванбрачној заједници, сличној браку, у тој заједници изроди децу, може се доказивати да дете, које је зачето и рођено за време ове ванбрачне заједнице, није рођено у постојећем браку” (Решење Савезног врховног суда, Гж 22/53 од 12. VI. 1953). Савезни врховни суд у овој одлуци сматра да би се тужба могла поднети и по протеклу законских рокова (?). На тај начин посредно се ствара претпоставка о ванбрачном очинству, слично претпоставци о брачном очинству детета, а самим тим нов терен за сукоб права и факта. Разлози који су определили суд за овакав став разумљиви су али је повреда закона исувише очигледна.

14. За раскид, као и за само закључење, уговора о усвојењу предвиђена је форма *ad solemnitatem*. Непоштовање форме предвиђене за раскид усвојења повлачи непуноважност предузете радње. Пређутно невршење права и обавеза из уговора или чак и неформални раскид уговора немају утицаја на његову пуноважност. Међутим, у неким случајевима врховни судови су одступали од овог правила. У једној пресуди Савезног врховног суда каже се: „Уговором о усвојењу заснивају се између усвојитеља и усвојеника односи који постоје између родитеља и деце. Према томе садржина оваквог уговора састоји се у вршењу права и дужности из ових односа. Уколико се уговор не оствари, уколико се његове одредбе у оквиру узајамних права и дужности не примене, он остаје само фикција, апстрактан однос без праве садржине [...]. По мишљењу Врховног суда ФНРЈ запало би се у недопуштени формализам, ако би се код оваквог стања ствари ипак сматрало да тужена има права из уговора, јер би се тиме омогућила злоупотреба једног формалног момента на име околности што уговор није изричним споразумом странака или путем парнице раскинут, — и санкционисало непоштено вршење права које је противно схватању и задацима нашег правосуђа” (Пресуда Врховног суда ФНРЈ, Гж. 54/48 од 14. VIII. 1948). Овој пресуди није потребан посебан коментар.

15. Изнели смо неколико случајева у којима је судска пракса одиграла значајну улогу у примени породичног законодавства. Делатност врховних судова у овој правној области никако се не исцрпљује изнетим примерима. У једном овако кратком раду није могуће обухватити све облике у којима се она испољавала. Потпуности ради треба подсетити да

је надлежност у материји породичног законодавства подељена између судова и органа старатељства чија пракса није у тој мери приступачна, као што је то случај са судском праксом. Ова подела надлежности имала је и своје озбиљне недостатке. Док смо за судску праксу утврдили да је била врло успешна, то се не би могло рећи за праксу органа старатељства. Органи старатељства већ одавно пате од организационих слабости. Већ годинама се воде јавне дискусије о њиховом организационом учвршћењу али без већих успеха. Слабости произлазе и из недовољно прецизно одређене надлежности. У неким случајевима дошло је до сукоба надлежности између судова и органа старатељства, на пример, поводом спорова између родитеља и трећих лица о чувању и васпитању деце. Врховни суд НР Словеније стоји на становишту да су за ове спорове надлежни старатељски органи, а Врховни суд НР Србије обрнуто. Једном приликом био је принуђен и Савезни врховни суд да интервенише својим Упутством Су. 896/48 од 29. X. 1948 одређујући надлежност за одлучивање о чувању и васпитању деце по чл. 68 ОЗБ у корист окружног суда, ако се тражи измена већ донете одлуке од окружног суда. Иначе, постоји прилична замршеност и испреплетаност у надлежности судова и органа старатељства: судови су углавном надлежни за односе између супруга, као и за неке односе између родитеља и деце, а органи старатељства за највећи број ових других, као и за односе старатељства. Нешто је више реда унео Закон о парничном поступку али саму поделу надлежности није отклонио. За жаљење је да је једна овако значајна материја исцепкана између два органа који по својој стручности не могу увек да буду на истом нивоу. Будући породични законик морао би предвидети јединствену надлежност за све спорове из материје породичног законодавства где је то по природи ствари могуће. На тај начин досадашња успешна примена породичног законодавства била би у целини још успешнија.

Марко Младеновић

ПОЈЕДНОСТАВЉЕЊЕ И СТАНДАРДИ СПОЉНОТРГОВИНСКИХ ДОКУМЕНАТА КАО МЕТОД ИЗГРАДЊЕ МЕЂУНАРОДНОГ ПРИВРЕДНОГ ПРАВА

Привредне операције међународног карактера тек последњих година постају предмет међународног привредног права у правом смислу речи. Као што је познато, недавно су се тек појавили текстови који ту област дефинитивно сврставају у део великог система међународног привредног права (1).

Сасвим је, међутим, јасно да се не може очекивати тако брзо регулисање многобројних појединости од значаја за настајање или дејство ових операција. То уосталом није остварено ни у којем националном законодавству у целини. Ипак, потреба међународног регулисања привред-

(1) В. др. А. Голдштајн: Право међународне купопродаје, Београд, 1961, изд. Института за упоредно право.